

Міністерство освіти і науки України
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України
лабораторія методології і теорії психології
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
кафедра практичної психології
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
кафедра практичної психології
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
кафедра психології
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
кафедра психології
Факультет підготовки фахівців для Національної гвардії України НАВС
кафедра загально-правових та психологічних дисциплін
Навчально-методичний центр психологічної служби
Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
Інформаційно-методичний центр управління освіти і науки
Сумської міської ради
Сумський обласний центр соціальної реабілітації дітей-інвалідів
Академія наук вищої освіти України

*До 25-річчя підготовки спеціальності «Практична психологія»
в СумДПУ імені А.С. Макаренка*

ОСОБИСТІТЬ У КРИЗОВИХ УМОВАХ ТА КРИТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ: ПСИХОТЕХНОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНИХ ЗМІН

МАТЕРІАЛИ

**III Всеукраїнської науково-практичної конференції
16–17 лютого 2017 року**

Бондар Юлія Сергіївна

*аспірантка кафедри практичної психології Харківського педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди (м. Харків)*

Кобзева Юлія Андріївна

*аспірантка кафедри практичної психології Харківського педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди (м. Харків)*

Гордієнко-Митрофанова Ія Володимирівна

*доктор психологічних наук, професор кафедри практичної психології
Харківського педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (м. Харків)*

ВПЛИВ ГЕНДЕРНОГО ФАКТОРА НА ВЕРБАЛЬНУ ПОВЕДІНКУ РЕСПОНДЕНТІВ(НА МАТЕРІАЛІ СТИМУЛУ «КРИЗА»)

Лексема «криза» є актуальною в сучасній мовній свідомості жителів України.

Автори цього дослідження зробили спробу теоретично обґрунтувати й емпірично виявити за допомогою психолінгвістичного експерименту вплив гендерного фактора на вербальну поведінку респондентів при дослідженні слова-стимулу «криза».

Основний етап психолінгвістичного експерименту передбачав проведення в письмовій формі вільного асоціативного експерименту. Згідно з інструкцією респонденти повинні були зазначити стать, вік, освіту/спеціальність, професію/посаду, сімейний стан і написати перші п'ять слів, які спали їм на думку і з якими у них асоціювалося слово «криза».

Вибірку для виявлення впливу гендерного фактора на вербальну поведінку випробовуваних при дослідженні стимулу «криза» складало 297 осіб: жінок – 170, чоловіків – 127. У віці 16 років – 13 осіб (11 дівчат і 2 хлопці); у віці 17–21 рік – 68 осіб (42 дівчини та 26 юнаків); 22-35 років – 103 особи (45 жінок і 58 чоловіків); у віці 36-60 років – 90 осіб (59 жінок і 31 чоловік); 61-78 років – 20 осіб (11 жінок і 9 чоловіків); не вказали вік – 3 людини.

За критерієм «рівень освіти» 93 жінки і 81 чоловік мають вищу освіту; 11 жінок і 7 чоловіків – середню спеціальну і середню технічну, 41 жінка і 5 чоловіків – середню освіту, 21 жінка і 33 чоловіки – незакінчену вищу освіту; не вказали рівень освіти – 4 жінки і 1 чоловік.

За результатами вільного асоціативного експерименту було побудовано асоціативне поле стимулу «криза» (за першою реакцією), де всі реакції представлені за спаданням їх частотності, що позначено відповідною цифрою. При однаковій частотності реакції наводяться за алфавітом. Фрагмент асоціативного поля подано нижче, у ньому наведені реакції з частотою, що дорівнює або більше 1%: *гроші 17 (5,7%); брак грошей 10 (3,3%); бідність 9 (3%); безробіття, проблема 7 (2,3%); грошовий, середнього віку, економіка, біда 5 (1,6%); вік, депресія, дупа, нестабільність, злидні, погано, країна, жах 4 (1,3%); дефолт, застій, інфляція, мало грошей, немає грошей, стрес, економічний 3 (1%)*.

Далі з метою отримання найбільш об'єктивної інформації щодо універсальних рис була проведена часткова семна інтерпретація отриманих

реакцій, але узагальненню підлягали тільки однокореневі асоціати, а також номінації одного семантичного компонента словами різних частин мови (їх частотність підсумовувалась). Наприклад: економіка 6, економічний 3, економічний спад 1, економічні проблеми 1, *економіка 11*.

За результатами аналізу даних вибірки можна зробити висновок, що склад і характер лексем не змінився. Усі високочастотні реакції (що дорівнюють або більше 1%) увійшли до об'єднаних асоціатів.

Об'єднані асоціати, такі як *«гроші»* (20,59% / 11,81%), *«вік»* (5,29% / 1,57%), *«економіка»* (4,11% / 3,15%), *«країна»* (3,53% / 3,15%), *«проблема»* (2,94% / 3,94%), *«бідність»* (2,35% / 3,94%), *«безробіття»* (2,94% / 1,57%), *«війна»* (1,18% / 2,36%), *«депресія»* (1,18% / 1,57%), *«злидні»* (1,18% / 1,57%), складають більше 1% як у чоловічій, так і жіночій вибірці (цифри в дужках вказують частотність асоціатів у відсотках (%) у жіночій і чоловічій вибірках відповідно, і далі в тексті). Вони й відображають універсальні риси вербальної поведінки респондентів. Такі асоціати, як *«нестабільність»* (2,94% / 0,79%), *«біда»* (2,35% / 0,79%), *«погано»* (2,35% / 0,79%), *«жах»* (2,35% / 0%), *«високі ціни»* (1,18% / 0,79%), *«застій»* (1,18% / 0,79%), *«стрес»* (1,76% / 0%), *«труднощі»* (1,18% / 0,79%), є високочастотними лише за рахунок жіночих асоціатів, а такі асоціати, як *«занепад»* (0,3% / 2,36%), *«можливість»* (0,3% / 1,57%), *«дефолт»* (0% / 2,36%), *«негатив»* (0,3% / 1,57%), *«політика»* (0,3% / 1,57%), *«інфляція»* (0,3% / 1,57%), *«важка ситуація»* (0,3% / 1,57%), *«труднощі»* (0,3% / 1,57%), мають частотність більше 1% за рахунок чоловічих. Тут же зауважимо, що серед високочастотних реакцій, як у чоловічій, так і жіночій вибірках зустрічається негативна емоційно-експресивна реакція – *«дупа»* 4.

Специфічні риси вербальної поведінки респондентів відображені в периферійних реакціях із частотністю менше 1%, але більше 0,3%: *безгрошів'я, військово-політичний, можливість, держава, духовний, негатив, брак грошей, відсутність грошей, паніка, політичний, проблеми, ступор, Україна, занепад, хаос 2* (0,6%).

Після об'єднання однокоренових асоціатів специфічні риси знайшли своє відображення в наступних лексемах: *«банкрут», «паніка», «розруха», «ступор», «хаос», «Україна»*. Вони складаються з поодиноких реакцій чоловічої та жіночої вибірок, тобто відбивають індивідуальні особливості й досвід, особистісні смисли й переживання респондентів обох статей.

Виключно жіночими реакціями є наступні: *вік, жах, 4, мало грошей, немає грошей стрес, недолік грошей 2, перелом 1; чоловічими – дефолт 3, держава, духовний, політичний 2, бюджет 1*.

Серед реакцій на стимул «криза» у респондентів обох статей і різного віку зустрічається також невелика кількість реакцій із позитивною конотацією, так звана світла сторона «кризи»: *можливість (ж., 32 роки; ч., 26 років); можливості та все, що з ними пов'язано (ч., 36 років); вихід (ж., 37 років); мобілізація внутрішніх резервів (ж., 51 рік); оптимізм (ж., 70 років); перебалансування (ж., 40 років); перехід у нову епоху (ч., 48 років); розвиток (ж., 45 років); шанс (ж., 44 роки); безвихідь із перспективною вирішення проблем (ж., 43 роки); багатство (ч., 23 роки); оздоровлення (ч., 60 років); зміни (ч., 23 роки); допомога (ч., 26 років); сонечко (ч., 27 років); ура (ч., 31 рік); успіх (ч., 53 роки).*

Однак, у цілому, ставлення респондентів до стимулу «криза» емоційно-негативне і характеризується негативною його оцінкою.

Індивідуальні риси вербальної поведінки респондентів відображені в негативних емоційно-експресивних реакціях: *біль* (м., 24 роки); *капець* (ж., 42 роки); *караул* (ж., 62 роки); *паніка* (ж., 46 років, м., 32 роки); *дупа, затагнута павутиною* (ж., 52 роки); *п***ець* (м., 37 років); *страх* (ж., 53 роки); *фігня* (ж., 27 років) з явною перевагою жіночих реакцій.

Як жінки, так і чоловіки за результатами обробки периферійних і одиничних реакцій, пов'язують кризу також зі станом психічного напруження, переживанням тривоги і страху, що знаходить своє вираження в таких реакціях, як *депресія* (1,18% / 1,57%); *паніка* (0,3% / 0,79%); *негатив* (0,3% / 0,79%); *стунор* (0,3% / 0,79%); *погано* (1,76% / 0,79%); *жах* (2,35% / 0%); *стрес* (1,76% / 0%); а також у поодиноких жіночих реакціях (*страх, відчай, внутрішня пустота, незадоволеність, невпевненість*) і в одиничних чоловічих реакціях (*безвихідь, дисбаланс, хвилювання, складно*).

Таким чином, можна зробити висновок, що слово «криза» у мовній свідомості жителів України пов'язане, перш за все, і здебільшого у жінок, із відсутністю грошей або їх гострою нестачею і віком, а також економічною ситуацією в країні, яка супроводжується безробіттям, бідністю, злиднями.

Вплив гендерного фактора також проявився у негативних емоційно-експресивних реакціях на стимул «криза», даних переважно жінками.

Варій Мирон Йосипович

доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та практичної психології Національного університету «Львівська політехніка»

КРИЗА ТА ЇЇ ПОДОЛАННЯ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ПСИХІКИ І ПСИХІЧНОГО

Аналіз літературних джерел свідчить, що в науці наявні різні підходи до розуміння і тлумачення кризи. Ми виявили шість підходів до її розуміння і тлумачення: втратно-екзистенціальний, емоційно-критичний, критично-переоцінний, травматичний, стресо-критичний і психотерапевтичний.

Ми пропонуємо новий – *псі-програмний підхід* до розуміння і подолання кризи в енергетичній концепції психіки і психічного.

У рамках цієї концепції криза являє собою руйнування певних усталених базових, смислових (тих, які відносяться до головних, визначальних, тих, які спрямовують особистість у соціальному просторі й часі,) псі-програм життєдіяльності людини.

Унаслідок такого руйнування людина знаходиться ніби в пустелі, часто без віри й надії, без сенсу боротися за життя, не знає в який бік рухатися, ставить під сумнів попередні життєві цінності, наміри, ідеали тощо.

І так, у людини зруйновані усталені псі-програми, а нові ще не сформувалися. Це криза. При цьому руйнування наявних псі-програм і формування нових триває певний час, оскільки людина не знає що саме в реальному житті потрібно оновити, як цього досягти та від чого відмовитися.